

Nr 57

Kungl. Maj:ts proposition angående åtgärder för gjuteriindustrin; given Stockholms slott den 23 februari 1973.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över industriärenden, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

RUNE B. JOHANSSON

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs fram förslag om vissa tidsbegränsade åtgärder för gjuteriindustrin. Förslagen syftar till att åstadkomma en mer planmässig strukturomvandling inom gjuteriindustrin och att höja den tekniska kunskapsnivån inom branschen. I propositionen föreslås därför att gjuteriindustrin den 1 juli 1973 inordnas bland de branscher som omfattas av det av statsmakterna tidigare beslutade (prop. 1972: 46, NU 1972: 32, rskr 1972: 195) systemet med statliga lånegarantier — strukturgarantier — i syfte att finansiellt underlätta företagssamgåenden. Gjuteriindustrin föreslås bli inordnad även i det löpande programmet för omställningsfrämjande åtgärder i form av statliga bidrag till konsulttjänster. Detta program löper till utgången av budgetåret 1974/75. I samband härmed avses även resurserna för den uppsökande verksamheten i anslutning till omställningsprogrammet bli förstärkta. För nästa budgetår beräknas för detta ändamål 150 000 kr.

För att till branschens företag förmedla forskningsrön och ny teknik föreslås en försöksverksamhet under tre år med tekniska konsulenter. Kostnaderna för verksamheten, som föreslås inledas den 1 juli 1973, beräknas för hela perioden till 900 000 kr. eller 300 000 kr. per budgetår.

Utdrag av protokollet över industriärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 23 februari 1973.

Närvarande: statsministern PALME, ministern för utrikes ärendena WICKMAN, statsråden STRÄNG, JOHANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, NILSSON, LUNDQVIST, ODHNOFF, MOBERG, NORLING, LÖFBERG, LIDBOM, CARLSSON, FELDT.

Chefen för industridepartementet, statsrådet Johansson, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga *angående åtgärder för gjuteriindustrin* och anför.

Inledning

Under perioden april 1971—augusti 1972 genomförde Svenska gjuteriföreningen och industridepartementet i samarbete en undersökning av den svenska gjuteriindustrin. Avsikten var att belysa branschens nuläge samt bedöma dess utveckling under första hälften av 1970-talet. Utredningsresultatet publicerades i september 1972 i en av Svenska gjuteriföreningen utarbetad rapport med titeln *Svensk Gjuteriindustri: Nuläge, Framtidsbedömning*.

Över rapporten har efter remiss yttranden avgivits av arbetarskyddsstyrelsen, styrelsen för arbetarskyddsfonden, statistiska centralbyrån (SCB), universitetskanslersämbetet (UKÄ), skolöverstyrelsen (SÖ), statens naturvårdsverk, statens pris- och kartellnämnd (SPK), kommerskollegium (KK), överstyrelsen för ekonomiskt försvar (ÖEF), arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), statens institut för företagsutveckling (SIFU), styrelsen för teknisk utveckling (STU), länsstyrelserna i Stockholms, Södermanlands, Jönköpings, Västmanlands, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län, arbetsmiljöutredningen, delegationen för de mindre och medelstora företagen, installationsbranschutredningen, metallmanufakturutredningen, Institutet för verkstadsteknisk forskning (IVF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och Sveriges industriförbund vilka avgivit ett gemensamt yttrande, Sveriges akademikers centralorganisation (SACO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO) och Sveriges hantverks- och industriorganisation (SHIO).

Vissa remissinstanser har till sina yttranden fogat yttranden från andra instanser. Sålunda har LO bifogat yttrande från Svenska metallindustriarbetareförbundet och SHIO bifogat yttrande från Svenska järn- och metallgjuteriers förening (SJMF). Flera länsstyrelser har bifogat yttranden från bl. a. företagareföreningarna och näringslivskommittéerna i resp. län.

Utredningen

Gjuteriindustrins hittillsvarande utveckling

Den svenska gjuteriindustrin omfattade år 1970 460 arbetsställen med totalt ca 14 000 anställda. Branschens salu- och förädlingsvärde uppgick samma år till ca 1 300 milj. kr. resp. drygt 700 milj. kr.

Nästan samtliga gjuterier är belägna i södra och mellersta Sverige med en koncentration till Södermanlands, Jönköpings, Stockholms och Västmanlands län.

Med hänsyn till de i flera avseenden olikartade produktions- och marknadsförhållandena kan inom gjuteriindustrin tre delbranscher särskiljas, nämligen järn-, stål- och metallgjuterier. Av dessa delbranscher svarar järngjuterierna för 66 % av branschens sysselsättning och förädlingsvärde. Det övervägande antalet arbetsställen inom branschen återfinns inom gruppen metallgjuterier, vilkas huvudsakliga produktion utgörs av gjutgods av koppar-, aluminium- och zinklegeringar. Denna senare delbransch, som till största delen består av mycket små arbetsställen, svarade år 1970 för 19 % av såväl sysselsättningen som förädlingsvärdet inom gjuteriindustrin. De genomsnittligt avsevärt större stålgjuterierna svarade samma år för 15 % av förädlingsvärdet och sysselsättningen. Branschens omfattning år 1970 framgår av följande sammanställning.

Gjuteriindustrin år 1970

	Arbets- ställen antal	Sysselsatta		Förädlingsvärde	
		antal	%	milj. kr.	%
Järngjuterier	153	9 255	66	470	66
Stålgjuterier	20	2 110	15	110	15
Metallgjuterier	300	2 690	19	140	19
	460	14 055	100	720	100

13 gjuterier gjuter mer än en gjutmetall.

Den inhemska gjutgodsproduktionen, som år 1970 uppgick till närmare 560 000 ton, har under de senaste decennierna vuxit mycket långsamt. Särskilt markant var detta under 1960-talet då den för branschen genomsnittliga produktionsökningen endast uppgick till 0,5 % per år i volym och 2 % i värde. Tillväxttakten skiljer sig dock åt mellan olika gjutmetaller. Således var ökningstakten för t.ex. aluminiumlegeringar betydligt högre än för branschen i genomsnitt, 6,2 % per år i volym och 7,1 % i värde.

Den låga tillväxttakten i produktionen beror i första hand på att den svenska efterfrågan på gjutgods endast visat en långsam ökning under senare år. Förklaringen härtill är dels att den kontinuerliga höjningen av

gjutgodsets prestanda minskat åtgången i de slutprodukter där materialet ingår, dels att vissa marknader förlorats till konkurrerande material och metoder, i första hand till plast resp. svetsade eller smidda konstruktioner. En motsvarande utveckling kan konstateras i flertalet andra högindustrialiserade länder.

De svenska gjutgodstillverkarna har också fått erfara en skärpt konkurrens från utländska producenter. Under 1960-talet har importandelen av tillförseln till den svenska marknaden ökat, i volym räknat, från 14 % till 18 %. Speciellt kraftig har ökningen varit på marknaden för maskingjutgods, nämligen från 5 % år 1960 till 16 % år 1970.

Den svenska gjutgodsexporten är trots en kraftig ökning under senare år fortfarande mycket begränsad och utgjorde år 1970 endast 4 % av den producerade volymen.

Gjuteriindustrins långsamma produktionstillväxt under 1960-talet har åtföljts av en avsevärd minskning av antalet företag. Således sjönk antalet gjuterier från 570 stycken år 1960 till 460 stycken år 1970. För järngjuterierna har noterats en nedgång från 247 till 153 produktionsenheter medan antalet stål gjuterier reducerats från 30 till 20 stycken. Antalet metallgjuterier har varit i stort sett konstant det senaste decenniet.

De omfattande nedläggningarna har så gott som undantagslöst skett bland de små gjuterierna. Trots detta karakteriseras branschen fortfarande av en mycket stor andel mindre företag. År 1970 hade sålunda drygt 75 % av gjuterierna högst 25 anställda. Speciellt framträdande är småföretagsdominansen bland metallgjuterierna, där motsvarande andel uppgick till över 90 %.

Framtidsbedömning och förslag

Även med en relativt optimistisk bedömning av importutvecklingen torde den svenska gjutgodsproduktionen även i framtiden komma att öka i långsam takt. Utredningen anser att en efterfrågetillväxt på knappt 2 % per år är trolig för perioden 1970—1975. Tillsammans med ett antagande om en något minskad framtida import ger detta en svensk årlig produktionsökning på ca 3 % per år. För stora produktgrupper, bl. a. för huvuddelen av järngjutgodset för maskinindustrin samt stål- och tungmetallgjutgods, bedöms förbrukningen år 1975 bli av samma storlek som år 1970. För rör och rördelar finns anledning att räkna med en fortsatt minskning av efterfrågan. Men en jämfört med tidigare år oförändrad årlig produktivitetsökning bedöms branschens totala arbetskraftsbehov minska med i genomsnitt närmare 2 % per år. Utredningen räknar här med samma utveckling för både arbetare och tjänstemän.

Takten i strukturomvandlingen påverkas också i hög grad av utvecklingen på det produktionstekniska området. Inom gjuteriindustrin, liksom inom flertalet andra industribranscher, leder denna utveckling till en ökad mekanisering och därigenom ofta till en ökad optimal företags-

storlek. Enligt utredningens bedömning kommer den ur teknisk synvinkel önskvärda gjuteristorleken att i mitten av 1970-talet vara lägst 5 000 ton per år för järngjutgods i längre serier och lägst 1 500 à 2 000 ton per år för kortseriegods. Flertalet svenska järngjuterier har f. n. en produktion understigande 3 000 ton per år och så många som en dryg tredjedel tillverkar under 500 ton per år. Motsvarande förhållanden kan konstateras i de båda andra delbranscherna.

Utredningen understryker emellertid att en ökad volym måste kombineras med en längre driven specialisering av produktionen för att de produktionsekonomiska fördelarna till fullo skall kunna utnyttjas. Många svenska gjuterier uppvisar redan idag en hög specialiseringsgrad. Detta gäller bl. a. för produktionen av kokiller, rör, valsar och aducergods. Hos många företag i branschen, inte minst bland tillverkarna av maskingjutgods, kännetecknas emellertid produktionen av en betydande splittring vad gäller produkter, serielängder, styckevikter, legeringstyper m. m. Enligt utredningen är ett intensifierat samarbete mellan de enskilda företagen, innebärande bl. a. produktbyten och gemensam marknadsföring vid kompletterande produktsortiment, en viktig förutsättning för att en specialisering skall kunna genomföras.

Utredningen konstaterar också att den för gjutgodsproduktionen väsentliga modelltillverkningen i stor utsträckning sker vid företag, som genom sin begränsade storlek och ofta omoderna produktionsutrustning dåligt svarar mot dagens krav. Mot bakgrund härav anses det önskvärt att modellbranschens framtida utveckling blir föremål för ett närmare studium.

De administrativa rutinerna anses vidare vara mycket outvecklade i många gjuteriföretag. Detta förhållande är särskilt markant i de mindre företagen. Såfunda saknas inte sällan såväl förkalkylering av offerter som efterkalkylering av erhållna order. Detta bedöms vara speciellt allvarligt i en bransch där huvuddelen av produktionen inte utgörs av standardprodukter utan sker efter specifikation från kunderna i varje enskilt fall. Även vad avser budgetering konstateras betydande brister. Då ett rationellt utnyttjande av moderna administrativa rutiner ofta förutsätter större företagsstorlekar än de som nu finns inom stora delar av gjuteriindustrin anses det även på detta område finnas potentiella samordningsvinster.

Utredningen framhåller att det för att branschen skall kunna möta de krav som i framtiden kommer att ställas krävs betydande insatser vad gäller forskning och utveckling (FoU). FoU-arbetet inom gjuteriindustrin är liksom inom flertalet andra branscher starkt koncentrerat till de stora och medelstora företagen. Vid sidan härav sker ett relativt omfattande kollektivt FoU-arbete vid Svenska gjuteriföreningen med finansiellt stöd från statens sida. Utredningen anser att en successivt vidgad ram för det statliga stödet till såväl den kollektiva som den enskilda

FoU-verksamheten är önskvärd. Den mera grundläggande gjuteriforskningen, som f. n. i viss utsträckning bedrivs vid de tekniska högskolorna, bör enligt utredningen förstärkas genom att en professur i gjuteriteknik inrättas.

Gjuteriindustrins framtida utveckling kommer också på ett avgörande sätt att vara beroende av i vilken utsträckning och på vilket sätt man löser branschens arbetsmiljöproblem. I den specialstudie rörande gjuteriernas arbetsmiljö, som utförts inom ramen för utredningen, har klart dokumenterats att betydande problem föreligger vad gäller bl. a. buller, värme, drag och damm. Arbetet med att reducera sådana olägenheter kommer att ställa stora krav på såväl arbetsmiljöförbättrande investeringar i produktionsapparaten som insatser på FoU-området. De mest kostsamma investeringarna bedöms därvid komma att avse ventilationsanläggningar. Enligt utförda beräkningar stiger kostnaderna för denna typ av miljöförbättrande åtgärder kraftigt med fallande företagsstorlek. För ett gjuteri med 1 000 tons årsproduktion är sålunda investeringskostnaden per producerat ton gjutgods mer än tre gånger så hög som i ett gjuteri vars produktion uppgår till 10 000 ton per år.

Mot bakgrund av de betydande insatser som kommer att krävas finner utredningen det önskvärt att statliga bidrag lämnas till arbetsmiljöförbättrande investeringar inom gjuterierna. Man anser det vidare angeläget att staten på olika sätt stöder FoU-verksamheten på detta område.

Enligt utredningens mening medför bristen på gjuteriteknisk utbildning på såväl högskole- som gymnasienivå svårigheter för branschen att rekrytera kompetenta ingenjörer. Vid de tekniska högskolorna ges f. n. endast korta kurser i gjuteriteknik. Den tidigare nämnda professuren anses även från denna synpunkt angelägen.

På gymnasienivå sker utbildningen i form av gjuteriteknisk specialisering under fjärde studieåret på maskinteknisk linje. Utredningen anser att en gjuteriteknisk linje inom ramen för den fyraåriga tekniska gymnasieskolan bör inrättas vid gymnasiet i Jönköping. Det framhålls också som önskvärt att det vid samma skola inrättas en tvåårig utbildning för gjuteritekniker.

Slutligen föreslår utredningen att fortbildningskurser för förmän anordnas och att kursprogrammet vid Svenska gjutarskolan i Jönköping kompletteras med gjutcrimkanisk utbildning samt kurser för modellsnickare och metallmodellmakare.

Remissyttrandena

Allmänna synpunkter

Flertalet remissinstanser uttrycker stor tillfredsställelse över att gjuteriindustrins förhållanden blivit föremål för en grundlig undersökning. De remissinstanser som uttalat sig rörande branschens framtida utveck-

ling delar också i huvudsak utredningens bedömningar och slutsatser.

Några remissinstanser anser dock att prognoserna rörande den framtida produktionsutvecklingen är alltför optimistiska. Såväl *metallmanufakturutredningen* som *SAF—Industriförbundet* anser således att den framtida importkonkurrensen troligen har underskattats.

Vad avser strukturomvandlingen i branschen har enligt *ÖEF* den framtida nedläggningstakten troligen underskattats. Från beredskapssynpunkt utgör den omfattande nedläggningen av anläggningar ett allvarligt problem då den främst drabbar de mindre gjuterierna vilka är speciellt lämpade för den ökade kortserieproduktion som aktualiseras i ett beredskapsläge. Även *SAF—Industriförbundet* menar att den framtida nedläggningstakten underskattats då många företag i branschen har en dålig lönsamhet vilket medför svårigheter att finansiera bl. a. nödvändiga miljöförbättrande och produktivitetshöjande investeringar.

JMF anser att den optimala gjuteristorleken överskattats av utredningen. Enligt föreningens mening måste de mindre servicegjuterierna bedömas efter andra grunder än de större gjuterierna med produktion i långa serier. Denna åsikt delas av *Jönköpings läns företagareförening*.

Enligt *TCO:s* mening har utredningen underskattat den framtida minskningen av antalet tjänstemän inom branschen. Den ökade användningen av datorer för processtyrning och produktionsplanering talar för att antalet tjänstemän inom gjuteriindustrin kommer att minska kraftigare än vad som förutsetts.

Arbetsmiljöstyrelsen har i vissa frågor inom arbetsmiljöområdet en från utredningen avvikande mening. Bl. a. har silikoseriskerna i samband med press- och kokillgjutning samt vid användning av olivinsand enligt styrelsens mening underskattats.

Länsstyrelserna i Norrlandslänen framhåller att den nuvarande koncentrationen av gjuteriindustrin till södra och mellersta Sverige är otillfredsställande. *Länsstyrelsen i Västerbottens län* föreslår att det framtida behovet av gjutgods inom norrländsk verkstadsindustri görs till föremål för en närmare undersökning. *Länsstyrelsen i Västernorrlands län* har bedömt behovet av ett järngjuteri för närservice till länets verkstadsindustri vara så påträngande att en speciell arbetsgrupp tillsatts för att studera förutsättningarna för en etablering av ett järngjuteri i länet. Enligt *länsstyrelsen i Norrbottens län* finns inom länet goda förutsättningar för etablering av såväl ett stort gjuteri med ett specialiserat sortiment som en mindre enhet med mera diversificerad produktion.

Åtgärder för att påverka branschens utveckling

SAF—Industriförbundet konstaterar att lönsamheten inom svensk industri under de senaste 10 åren visat en fallande trend. På grund härav har bl. a. företagens kapitalanskaffning försvårats eller omöjliggjorts. De

branschutredningar som framlagts under senare år visar alla på gemensamma problem, som sammanhänger med denna allmänna lönsamhetsförsämring. Enligt organisationernas uppfattning kan branschspecifika åtgärder inte nå avsedd effekt, om inte den allmänna lönsamhetsutvecklingen förändras till det bättre.

LO påpekar att utredningen inte innehåller konkreta förslag utan närmast kan karakteriseras som en probleminventering. Mot bakgrund härav föreslår LO att en arbetsgrupp tillsätts med uppgift att utvärdera utredningen och bedöma huruvida behov av statliga stödåtgärder föreligger. Om ett sådant behov finns bör arbetsgruppen utarbeta ett förslag till åtgärdsprogram. LO framhåller vidare att restriktivitet bör iakttagas vad gäller statligt stöd till stagnerande branscher. I ett övergångsskede kan det dock vara motiverat med begränsade statliga insatser under förutsättning att initiativ tas även från branschens sida för att på lång sikt trygga sysselsättningen.

Svenska metallindustriarbetareförbundet framhåller att ett branschråd för gjuteriindustrin bör inrättas i anslutning till det nya industriverket. Rådet, som bör vara sammansatt av representanter för gjuteriföretagen, de anställda och statsmakterna, bör ha till uppgift att fortlöpande följa utvecklingen inom branschen samt diskutera och föreslå de näringspolitiska åtgärder som behöver vidtas. Metallindustriarbetareförbundet anser vidare att en plan för ökad samverkan mellan gjuteriföretagen bör utarbetas av branschorganisationerna. Detta är särskilt viktigt när det gäller produktbyten, marknadsföring, administration och investeringar. En sådan plan bör ligga till grund för de ekonomiska insatser statsmakterna kan behöva göra för branschen. En form av statliga stödåtgärder för att åstadkomma den nödvändiga samverkan mellan företagen är enligt förbundet att gjuterier i likhet med företag inom vissa andra branscher ges möjligheter att få statliga lånegarantier (strukturgarantier).

Uppfattningen att gjuteriindustrin bör inkluderas bland de branscher som kan erhålla statliga strukturgarantier och särskilt omställningsstöd i form av bidrag för undersökningar rörande förutsättningar för företags-samgåenden framförs av *länsstyrelsen i Jönköpings län* och *SIFU*. Även *delegationen för de mindre och medelstora företagen* anser att dylikt stöd bör övervägas.

Några remissinstanser berör de problem som härrör från gjuteriföretagens ofta bristfälliga administrativa rutiner. *SJMF* framhåller att det mot bakgrund av den dåliga lönsamheten i branschen är beklagligt att konstatera att företagens kalkyleringsrutiner är svagt utvecklade. Detta visar att behovet av utbildning och information på det ekonomiska området är stort. Detta gäller såväl mindre som större företag. Uppfattningen att administrativa kunskaper i större omfattning måste tillföras företagen delas av *Svenska metallindustriarbetareförbundet*. Utbildning

av företagsledare är enligt förbundet en nödvändig del i en aktiv branschpolitik. Ett på så sätt förbättrat kunnande skulle kunna bidra till förbättrad lönsamhet inom branschen och till en ökad förståelse för behovet av samverkan mellan företagen. *SIFU* anser att behovet av utbildningsinsatser klart framgår av utredningen och föreslår att *SIFU* får i uppdrag att i samarbete med bransch- och personalorganisationerna genomföra ett fyraårigt utvecklingsprogram. Insatser på utbildningsområdet bör därvid inta en framträdande plats.

Det allmänna behovet av ett intensifierat FoU-arbete inom det produktionstekniska området vid branschens företag och samarbetsorganisationer understryks av flera remissinstanser. *Svenska metallindustriarbetareförbundet* har uttalat sig för ett ökat statligt stöd till denna verksamhet. *STU* framhåller att man i programmet för behovsområdet produktionsteknik speciellt angivit gjuteriteknik, varför stödmöjligheter här föreligger för väl underbyggda utvecklingsprojekt från enskilda industrier och industrigrupper. *STU* konstaterar dock att det under innevarande budgetår hittills inte funnits några projekt av gjuteriteknic art för behandling. Projekt med helt ny teknik i produktionsprocessen eller nya produkter för gjuteriteknic tillverkning, som bedöms kunna förändra situationen i branschen till det bättre, skulle *STU* utan tvekan prioritera.

Flera remissinstanser uttalar sig för en professur i gjuteriteknik. Enligt *UKÄ* kommer denna fråga att behandlas i samband med arbetet med ämbetets förslag till anslagsframställning för budgetåret 1974/75.

IVF framhåller att gjuteriernas ofta ringa storlek utgör ett problem då det gäller att sprida kunskap om gjorda erfarenheter i forsknings- och utvecklingsarbetet och att omsätta dem i praktisk verksamhet. *IVF* vill därför understryka vikten av att en personlig uppsökande, informerande och rådgivande verksamhet tillskapas för de mindre och medelstora företagen i branschen. Denna åsikt delas av *länsstyrelsen i Jönköpings län*, som anser att förutsättningarna bör prövas för att försöksvis inrätta en teknisk konsulenttjänst inom gjuteriindustrin på samma sätt som inom den träbearbetande industrin. Enligt länsstyrelsen bör mot bakgrund av gjuterikoncentrationen till denna del av landet och av att en stor del av branschens forskningsresurser finns samlade hos Svenska gjuteriföreningen i Jönköping en sådan konsulent lämpligen placeras vid företagareföreningen i Jönköpings län.

Utredningens förslag om statliga bidrag till investeringar för att förbättra arbetsmiljön inom gjuterierna behandlas av flera remissinstanser. *Arbetskyddsstyrelsen* anser att kostnaden för en god arbetsmiljö måste ses som en produktionskostnad och att denna i princip bör bäras av företagen. Detta hindrar inte att statliga stödåtgärder kan vara motiverade för viss bransch eller visst företag, som i ett utsatt läge drabbas av stora kostnader för t. ex. nödvändig upprustning av arbetsmiljön. Mo-

tiven för sådana insatser bör emellertid enligt arbetarskyddsstyrelsen vara sysselsättningspolitiska eller näringspolitiska och bidrag lämnas inom ramen för de stödåtgärder som företas mot bakgrund härav. Dessa uppfattningar delas av *arbetsmiljöutredningen*. *Länsstyrelsen i Jönköpings län* menar att det i och för sig är tveksamt om staten bör ge bidrag till en speciell bransch för detta ändamål. Med hänsyn bl. a. till att utländska gjuteriföretag ofta möter lägre krav än motsvarande svenska företag vad gäller arbetsmiljön bör dock enligt länsstyrelsen lämpligheten av bidrag prövas i detta fall. Enligt *Svenska metallindustriarbetareförbundets* mening kan branschens behov av kapital för arbetsmiljöförbättrande investeringar inte täckas internt. Finansiella insatser från statens sida bör kunna ske i form av riskkapital.

Remissinstansernas inställning till förslaget om ökat stöd till FoU-arbete inom arbetsmiljöområdet är genomgående positiv. *Arbetarskyddsstyrelsen* anser sålunda att detta är ett område där statligt stöd i första hand kan vara motiverat. *Arbetarskyddsfondens styrelse* konstaterar att gjuteriindustriens behov av FoU-insatser på arbetsmiljöområdet är betydande. Styrelsen är för sin del inte främmande för att stödja denna typ av verksamhet. Man efterlyser dock en av företagen utförd systematisk genomgång av miljöfrågorna samt en plan i vilken målen för den miljöförbättrande verksamheten anges med en angelägenhetsgradering av de åtgärder som erfordras. Enligt styrelsens mening karakteriseras branschens verksamhet på arbetsmiljöområdet i dagens läge av relativt sporadiska insatser som görs först när problemen blir akuta. *STU* anser att FoU-projekten på arbetsmiljöområdet ofta är av den art att de lämpligen samordnas och organiseras kollektivt. Härigenom möjliggörs tids- och kostnadsbesparingar. *STU* avser dock att även stödja enskilda industrianknutna produktutvecklingsprojekt med miljöteknisk inriktning.

Vad gäller ökade utbildningsinsatser inom ramen för gymnasieskolan är meningarna delade bland remissinstanserna. Allmänt positiva till en ökning är bl. a. *AMS*, *SIFU* och *länsstyrelsen i Jönköpings län*. *Länsstyrelsen* understryker att utbildningen ifråga i enlighet med förslaget bör förläggas till Jönköping. *Länsstyrelsen i Södermanlands län* vill för sin del uttala en viss tveksamhet beträffande en utbyggnad av gymnasieskolan i Jönköping. Denna utbildningsfråga och lokaliseringen av nya utbildningsformer bör enligt länsstyrelsen övervägas med beaktande av bl. a. det framtida behovet av yrkesarbetare inom gjuteriindustrin.

TCO ställer sig avvisande till att de aktuella utbildningslinjerna inrättas. *TCO* anser sig inte kunna tillstyrka att specialutbildning inom en näringsgren med minskande sysselsättningsmöjligheter ges en kraftigt ökad prioritet, när åtgärder inte samtidigt föreslås för att öka anställningstryggheten för de redan sysselsatta i branschen.

SÖ framhåller att 1964 års beslut om utformningen av de gymnasiala

skolorna innebar att en allmän teknisk utbildning utan alltför stark specialisering infördes. Denna inriktning har ytterligare markerats vid gymnasieskolreformen år 1971. De principer som låg till grund för dessa beslut äger fortfarande giltighet. Mot denna bakgrund avstyrker SÖ utredningens förslag om inrättande av särskilda utbildningsgrenar för gjuteriteknik inom gymnaseskolans två- och fyraåriga tekniska linjer. Beträffande försöksverksamheten med den gjuteritekniska varianten inom den maskintekniska linjen anser SÖ att det ringa elevintresset i och för sig motiverar att utbildningens fortsatta anordnande sätts i fråga. Försöksverksamheten, som är riksrekryterande, förväntades samla minst 15 elever per år. Antalet elever som erhållit slutbetyg uppgick år 1970 till fem och år 1971 till tolv. Läsåret 1971/72 kunde utbildningen inte anordnas på grund av brist på elever. Med hänsyn till det otvetydiga behovet av teknisk personal för gjuteriindustrin och det förhållandet att viss teknisk personal — om än i mindre omfattning — tillförs näringsgrenen från denna utbildning har dock SÖ i annat sammanhang föreslagit Kungl. Maj:t att försöksverksamheten får fortsätta.

SÖ anser vidare att vidtagna och planerade åtgärder vad gäller utbildning av gjutare och modellsnickare motsvarar vad utredningen anser bör komma till stånd beträffande dessa personalkategorier.

Departementschefen

Gjuteriindustrin genomgick under 1960-talet betydande strukturella förändringar. Den långsamma efterfrågetillväxten i kombination med en ökad importkonkurrens ledde till överskottskapacitet inom flera produktområden. Jämsides härmed ställdes många företag i branschen inför krav på omfattande moderniseringar av produktionsapparaten och förbättringar av arbetsmiljön. För framför allt de mindre företagen saknades i många fall möjligheter att möta dessa krav vilket medförde ett stort antal företagsnedläggningar. Således kom under 1960-talet 110 företag, huvudsakligen inom järngjuteriområdet, att läggas ned. Totalt beräknas ca 3 000 personer direkt ha berörts av dessa nedläggningar.

Denna snabba strukturomvandling ingav farhågor för branschens framtida utveckling. Under våren 1971 inledde därför Svenska gjuteriföreningen och industridepartementet en gemensam undersökning för att kartlägga branschens nuläge och bedöma dess utvecklingsmöjligheter. Utredningsarbetet, vilket huvudsakligen bedrivits vid Svenska gjuteriföreningen, redovisades hösten 1972 i en rapport, som har remissbehandlats.

Det föreliggande utredningsmaterialet tillsammans med remissyttrandena utgör enligt min mening ett tillräckligt underlag för att nu pröva behovet av särskilda industripolitiska åtgärder för gjuteriindustrin.

En fortsatt strukturomvandling inom gjuteriindustrin synes vara en nödvändig förutsättning för att branschen i framtiden skall vara konkurrenskraftig och därmed kunna erbjuda de anställda en tryggad sysselsättning och en god arbetsmiljö. Den tekniska utvecklingen mot alltmer mekaniserade och kapitalkrävande tillverkningsmetoder och de höga kostnaderna för nödvändiga förbättringar av den inom stora delar av branschen dåliga arbetsmiljön torde i många fall komma att ställa krav på större och mera specialiserade enheter. Jag vill emellertid i detta sammanhang understryka att det även i framtiden kommer att finnas behov av mindre gjuterier för produktion i kortare serier. Även av dessa företag torde dock komma att krävas en hög grad av specialisering i produktionen vad avser bl. a. styckevikter och gjutmetaller.

I utredningen har konstaterats att arbetsmiljöproblemen är betydande inom gjuteriindustrin. Det FoU-arbete som delvis med statliga medel bedrivs på arbetsmiljöområdet liksom en utveckling mot större enheter med mera avancerad produktionsteknik innebär att förutsättningar skapas för att betydande delar av branschens problem i detta avseende skall kunna lösas. Av dessa skäl bör statliga åtgärder för gjuteriindustrin enligt min mening huvudsakligen inriktas på att skapa konkurrenskraftiga enheter, som själva kan bära kostnaderna för angelägna miljöförbättringar.

Jag delar den av utredningen och flera remissinstanser framförda åsikten att det i framtiden kommer att krävas en intensifierad samverkan mellan de enskilda gjuteriföretagen. Den samverkan som hittills kunnat noteras har haft begränsad omfattning och varit av relativt speciell karaktär. För perioden 1960—1970 finns endast 13 stycken kända överenskommelser om överförande av hela eller delar av produktionen från ett företag till ett annat. I flertalet fall har överenskommelserna träffats i samband med att ett av företagen beslutat lägga ned driften. Även antalet genomförda fusioner inom branschen är begränsat. För 1960-talet är endast 18 fall kända. I samtliga fall har parterna utgjorts av stora eller medelstora gjuterier.

Gjuteriindustrins svårigheter att möta nödvändiga förändringar av produktionsinriktning och produktionsstruktur torde till stor del ha sin grund i den inom branschen rådande företagsstrukturen, framför allt den stora andelen mindre och medelstora företag, varav flertalet är familjeföretag. Såväl bristen på kunskap om förutsättningarna för ett ökat samarbete med andra företag som de ofta otillräckliga finansiella resurserna för att genomföra angelägna samverkansprojekt är i många fall särskilt påtagliga för denna typ av företag.

Hur en samverkan konkret bör utformas vad gäller omfattning och inriktning varierar naturligtvis från fall till fall. Medan för vissa företag ett fullständigt ägarmässigt samgående kan vara den lämpligaste formen, är i andra fall ett samarbete av mera begränsad omfattning i form av

t. ex. gemensamma försäljnings- och inköpsbolag kanske den bästa lösningen. Ytterligare andra former kan vara avtal om produktbyten eller gemensamt utvecklingsarbete på det tekniska eller ekonomiska området.

En ökad samverkan inom gjuteriområdet bör inte begränsas till att avse enbart gjutgodsproducenterna. Även om det produktionsbortfall som uppstår genom nedläggningen av vissa gjuterier också i framtiden kommer att kompenseras av kapacitetsutbyggnad vid kvarvarande företag — eventuell även genom nyetablering — kan i vissa fall försörjningsproblem uppkomma för enskilda avnämare. Riskerna härför torde vara särskilt stora för köpare av sådant gjutgods som lämpar sig dåligt för produktionen i större och högt mekaniserade anläggningar. Problem av detta slag kan i vissa fall lösas genom ett fastare samarbete mellan gjuterierna och deras kunder. En samverkan av detta slag kan också medverka till en ändamålsenlig lösning på problemen med närhetservice inom vissa regioner. Genom ett fastare samarbete mellan gjuterierna och gjutgodsförbrukarna möjliggörs även en begränsning av de besvärande effekterna av konjunkturvariationerna. Ett annat område där en ökad samverkan mellan gjuterierna och deras kunder kan vara motiverad gäller tillverkningen av gjuterimodeller. Som utredningen framhåller är tillgången till modeller av hög kvalitet av mycket stor betydelse för såväl köparna som producenterna av gjutgods.

Behovet av ökad samverkan i fasta former mellan enskilda företag har kunnat konstateras inom flera industribranscher. För att stimulera till en ökad aktivitet i detta avseende beslöt statsmakterna våren 1972 (prop. 1972: 46, NU 1972: 32, rskr 1972: 195) om inrättandet av ett system med statliga lånegarantier (strukturgarantier) i syfte att minska de finansiella hindren för samgåenden i olika former inom TEKO-industrierna, den manuella glasindustrin, skoindustrin och möbelindustrin. Samtidigt beslöts att det då löpande omställningsprogrammet för TEKO-industrierna och den manuella glasindustrin dels skulle förstärkas, dels utvidgas till att omfatta även skoindustrin och möbelindustrin.

Syftet med strukturgarantierna är som jag redan antytt att underlätta en önskvärd strukturuomvandling inom målbranscherna. Avsikten är därvid företrädesvis att ett lönsamt och expansivt företag skall ges ökade möjligheter att förvärva ett annat företag eller delar av detta. Det övertagande företaget behöver inte nödvändigtvis tillhöra någon av målbranscherna då en vertikal eller annan integration över branschgränserna i vissa fall kan vara den ur strukturpolitisk synvinkel mest lämpliga åtgärden.

Lån med strukturgarantier placeras förmånsrättsligt närmast det egna kapitalet varför någon säkerhet för garantin eller det mot garantin svarande lånet inte behöver ställas. Garantins löptid är normalt högst 10 år med regelbunden återbetalning. I speciella fall kan dock anstånd med amorteringar eller förlängning av löptiden komma ifråga. Räntan på lå-

nen är rörlig och motsvarar den som gäller för s. k. industrigarantilån. Då särskilda skäl föreligger kan räntebefrielse medges för viss tid.

Administrationn av lånegarantier handhas av AB Strukturgaranti, som är ett helägt dotterbolag till Sveriges investeringsbank. Till bolaget har knutits ett strukturråd med representanter för arbetstagare och arbetsgivare. Strukturrådet har en i förhållande till bolagets styrelse rådgivande funktion beträffande främst garantigivningens inriktning och fördelning på branscher.

Omställningsprogrammet, som löper under budgetåren 1972/73—1974/75, administreras f. n. av kommerskollegium. Inom ramen för programmet lämnas bidrag för att finansiera undersökningar som syftar till att konkretisera förutsättningarna för företagssamgåenden. Med företagssamgåenden avses såväl förvärv av företag eller driftsenheter som etablering av för flera företag gemensamma bolag för t. ex. försäljning eller inköp.

Bidragen har kompletterats med aktiva insatser från kommerskollegiets sida. Sålunda har till kollegiet knutits expertis med uppgift att genom uppsökande verksamhet stimulera företagen till att planmässigt överväga olika samarbetsformer.

En ingående utvärdering av de samlade effekterna av systemet med strukturgarantier och det löpande omställningsprogrammet är inte möjlig förrän efter den treåriga försöksperioden. Det kan dock redan nu sägas att såväl omställningsprogrammet som lånegarantierna rönt ett positivt gensvar bland målbranschernas företag. Inom ramen för det av kommerskollegium administrerade omställningsprogrammet har hittills behandlats ett sjuttiofem undersökningsprojekt. Ytterligare ett tjugofem ansökningar är f. n. under behandling. Under det dryga halvåret AB Strukturgaranti varit verksamt har flera projekt behandlats och bedömts som företags- och samhällsekonomiskt angelägna.

Flera remissinstanser har föreslagit att gjuteriindustrin bör få del av det statliga stöd jag här redogjort för. Mot bakgrund av det behov av en mera planmässig strukturuömsvandling inom svensk gjuteriindustri som jag redovisat ansluter jag mig till denna uppfattning. Jag förordar därför att gjuteriindustrin från och med budgetåret 1973/74 inordnas bland målbranscherna för det nu löpande omställningsprogrammet och för systemet med statligt garanterade strukturlån. En följd härav blir givetvis att det till AB Strukturgaranti knutna strukturrådet utökas med representanter för arbetstagarna och arbetsgivarna inom gjuteriindustrin.

Ramen för de statligt garanterade strukturlånen uppgår för innevarande budgetår till 40 milj. kr. Efter en successiv uppbyggnad skall den enligt planerna uppgå till 100 milj. kr. vid utgången av budgetåret 1974/75. I anslutning härtill har på riksstaten under trettonde huvudtiteln förts upp dels ett reservationsanslag till Kostnader för räntebefrielse vid strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher, dels ett

förslagsanslag till Täckande av förluster på grund av strukturgarantier till företag inom vissa industribranscher. Dessa anslag har för budgetåret 1973/74 föreslagits bli uppförda med resp. 825 000 kr. och ett formellt belopp av 1 000 kr. (prop. 1973: 1 bil. 15 s. 29 och 30). Någon ändring av de föreslagna beloppen blir inte aktuell genom mitt förslag.

Jag bedömer den tillgängliga strukturgarantiramen av 70 milj. kr. under nästa budgetår som tillräcklig för att rymma även gjuteriindustrin. Den successiva utvidgningen av ramen till 100 milj. kr. budgetåret 1974/75 bör inte heller påverkas av att gjuteriindustrin inordnas bland målbranscherna.

Anslaget Omställningsfrämjande åtgärder för vissa industribranscher har för budgetåret 1973/74 föreslagits bli uppfört med 5 milj. kr. (prop. 1973: 1 bil. 15 s. 31). De insatser som kan förutses för gjuteriindustrin bör kunna rymmas inom ramen för detta belopp utan att möjligheterna för företag inom de nuvarande målbranscherna att erhålla bidrag påverkas negativt.

Bidragsmöjligheterna bör emellertid kompletteras med aktiva insatser från samhällets sida för att intressera företagen för angelägna samverkansprojekt. Inom ramen för det nuvarande omställningsprogrammet finns vid kommerskollegium expertis sysselsatt med denna uppsökande verksamhet. Mot bakgrund av att erfarenheter saknas av gjuteriindustrins speciella förhållanden bör ytterligare expertis tillföras denna verksamhet. Jag har tidigare denna dag vid min anmälan av frågan om industripolitisk verksorganisation, m. m. (prop. 1973: 41) förordat att administrationen av omställningsprogrammet flyttas över till det industriverk, som föreslås bli inrättat den 1 juli 1973. I konsekvens härmed bör även den nu aktuella gjuteriexpertisen knytas till industriverket. Kostnaderna för verksamheten har jag beräknat till 150 000 kr. för budgetåret 1973/74. Vid min medelsberäkning för industriverket har jag beaktat även dessa kostnader.

De administrativa rutinerna är, som utredningen visat, dåligt utvecklade i många gjuteriföretag. Dessa brister är speciellt tydliga i de mindre företagen, ett förhållande som gjuteriindustrin delar med många andra industribranscher. Vid min anmälan av frågan om industripolitisk verksorganisation, m. m. har jag förordat bl. a. en förstärkning av företagareföreningarnas resurser för att intensifiera föreningarnas uppsökande verksamhet. Huvudsyftet härmed är att företagen i ökad utsträckning skall kunna erhålla service vad avser bl. a. analyser av resp. företags situation. Jag har i detta sammanhang framhållit att förhållandena inom gjuteriindustrin bör uppmärksammas. Jag vill vidare också nämna att enligt vad jag erfarit diskussioner har inletts mellan gjuteriindustrins branschorganisationer och SIFU angående förutsättningarna för ett för branschen anpassat utbildningsprogram.

I utredningen har framhållits behovet av ökade utbildningsinsatser.

Jag vill i detta sammanhang erinra om att Kungl. Maj:t den 26 januari 1973 medgivit att försöksverksamheten med gjuteriteknisk variant av maskinteknisk gren får anordnas vid gymnasieskolan i Jönköping även under läsåren 1973/74 och 1974/75. SÖ har i samband härmed anmodats att senast den 1 september 1974 redovisa erfarenheterna av denna utbildning. Vad avser utbildningen vid Svenska gjutarsholan i Jönköping har SÖ i samarbete med Verkstadsindustrins yrkesnämnd påbörjat en revidering och omarbetning av tim- och kursplanerna. Förändringarna överensstämmer i huvudsak med utredningens förslag om gjuterimekanikerutbildning. Mot bakgrund av dessa förhållanden finner jag efter samråd med chefen för utbildningsdepartementet inte anledning att föreslå ytterligare åtgärder inom detta område.

Den framtida utvecklingen kommer att ställa höga krav på branschens förmåga att utveckla och introducera ny teknik. Detta gäller inte minst på arbetsmiljöområdet, där som jag tidigare nämnt förhållandena är otillfredsställande inom många företag. Det statliga stödet till den kollektiva gjuteritekniska forskningen är redan nu betydande. Denna forskning sker inom ramen för det program för verkstadsteknisk forskning varom avtal träffats mellan STU och Stiftelsen Verkstadsteknisk forskning. Avtalet, som är femårigt, tecknades hösten 1970 och löper till utgången av budgetåret 1974/75. Den gjuteritekniska forskningen inom detta program har budgeterats till 1 milj. kr. för innevarande budgetår och ökar successivt till 1,2 milj. kr. för budgetåret 1974/75. Den utgör därigenom en väsentlig del av det totala programmet, som för budgetåret 1972/73 uppgår till 4 580 000 kr., och har fastställts i proportion till gjuteriindustrins finansiella engagemang i programmet. Det statliga bidraget täcker 40 % av kostnaderna för denna forskning. STU har därutöver i sina förslag till anslagsframställning för budgetåret 1973/74 framhållit behovet av gjuteritekniskt FoU-arbete. Vid min anmälan av anslaget Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling i statsverkspropositionen till årets riksdag har jag räknat med ökade insatser inom bl. a. området produktionsteknik (prop. 1973: 1 bil. 15 s. 64). Möjligheter torde därför föreligga för enskilda företag eller företagsgrupper inom gjuteriindustrin att erhålla stöd för FoU-projekt.

Även inom arbetsmiljöområdet har STU framför allt under det senaste året lämnat betydande bidrag till gjuteriindustrins FoU-arbete. Likaså har styrelsen för arbetarskyddsfonden ställt sig positiv till att stödja sådan verksamhet. Styrelsen efterlyser emellertid en konkret plan för hur branschens arbetsmiljöproblem skall lösas. Jag delar styrelsens uppfattning att branschorganisationerna här har en väsentlig uppgift.

Gjuteriindustrin har således redan nu stora möjligheter att erhålla stöd för väl underbyggda FoU-projekt inom olika områden. Det är emellertid av stor vikt att resultaten av FoU-arbetet når de enskilda företagen och där omsätts i praktiken. Som framhållits av flera remiss-

instanser finns i detta avseende svagheter inom branschen. Dessa problem torde till stor del ha sin grund i det betydande inslaget av mindre företag vilka ofta har svårigheter att på ett lämpligt sätt inhämta forskningsresultat och omsätta dessa i den egna produktionen. Branschens problem i detta avseende understryks av att endast en fjärdedel av företagen är anslutna till den branschförening i vars regi den alldeles övervägande delen av den kollektiva forskningen bedrivs.

För att förbättra dessa förhållanden bör branschen tillföras teknisk expertis med uppgift att till gjuteriföretagen förmedla forskningsrön och ny teknik. En väsentlig uppgift bör även vara att till bl. a. forskningsinstitutioner och leverantörer av gjuteriutrustning återföra erfarenheter från gjuteriföretagen. Konsulentverksamheten, som bör bedrivas på försök under tre år, bör knytas till SIFU. Även om konsulterna blir administrativt knutna till SIFU, bör de bedriva sitt arbete i nära kontakt med såväl STU som företagen och branschföreningarna. Kostnaderna för verksamheten har jag för perioden 1973/74—1975/76 beräknat till 900 000 kr. För ändamålet bör i riksstaten för nästa budgetår föras upp ett särskilt reservationsanslag till teknisk konsulentverksamhet för gjuteriindustrin. Medelsbehovet budgetåret 1973/74 beräknar jag till 300 000 kr.

Under åberopande av det anförda hemställer jag att Kungl. Maj:t föreslår riksdagen att

1. godkänna de av mig förordade riktlinjerna för åtgärder för gjuteriindustrin,
2. till *Teknisk konsulentverksamhet för gjuteriindustrin* för budgetåret 1973/74 under trettonde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 300 000 kr.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Britta Gyllensten

